

Látens bűnözés

Szerző: KORINEK László

Affiliáció: az MTA rendes tagja, tudományos szaktanácsadó, Országos Kriminológiai Intézet

Rovat: Kriminológia

Rovatszerkesztő: BARABÁS A. Tünde

Lezárás dátuma: 2022.01.20

Idézési javaslat: KORINEK László: „Látens bűnözés” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Kriminológia rovat, rovatszerkesztő: BARABÁS Andrea Tünde) <http://ijoten.hu/szocikk/latens-bunozes> (2022). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

A rejtett vagy látens bűnözés vizsgálata a kriminológia tudományához tartozik, azon belül kiemelten foglalkozik a kérdéssel az áldozatok szempontjait a középpontba állító viktimológia. A probléma társadalmi és emberi jelentőségére tekintettel a szociológiai és pszichológiai kutatások érdeklődési körébe is bekerült.

Tartalomjegyzék

- Meghatározás**
- Tudománytörténet**
- A látens bűnözés mérése**
- A rejtve maradás okai**
 - Áldozat nélküli bűncselekmények
 - Azonosítható sértettek feljelentéseinek elmaradása
 - Szelekció
- A látens bűnözési vizsgálatok legfontosabb eredményei**
- JEGYZETEK**

1. Meghatározás

[1] A rejtett bűnözés formailag egyszerűen leírható: azoknak a kriminális magatartásoknak az összessége, amelyek nem jutnak a bűnüldöző szervek tudomására, így a hivatalos statisztikában sem jelennek meg.^[1] A valóságban azonban sokszor még a büntetőeljárás folyamatán végigvitt ügyekben sem könnyű eldönteni: történt-e egyáltalában bűncselekmény, ha igen, akkor mi. Gyakran a valóságban sem könnyű kimondani: ilyen és ilyen bűncselekmény történt. Az esetek döntő többségében persze ezek az értelmezési problémák nem merülnek fel: az emberek általában meg tudják mondani, hogy meglopták, megverték, netán megerőszakolták őket. A jelzett probléma tehát inkább a becslések vagy mérések pontosságát érinti.

2. Tudománytörténet

[2] A rendszeres bűnügyi statisztika készítését megalapozó tudósok, így a XIX. század első felében Adolphe Quetelet számára kezdettől fogva világos volt, hogy a hatóságok és bíróságok irataiban szereplő terheltek és cselekmények száma nem tartalmazza a kriminalitás egészét, hiszen sokan maradnak ismeretlenül. Sokáig tartotta magát azonban az az elképzelés, amely szerint a regisztrált, illetve a látókörön kívül rekedt törvényszegések aránya állandó. Ma már bizonyítottan tekinthető, hogy ez nem így van,^[2] következésképpen a rejtett bűnözés kutatásának a létjogosultsága nem vitatható.

[3] A polgári forradalmakat követően létrejött modern államokra jellemző, hogy a kriminalitás elleni küzdelmet a közhatalom feladataként határozták meg, visszaszorítva az áldozatokat vagy családjukat megillető elégtétel magánúton való kikényszerítését. A XX. század második felében fordult a figyelem és a tudományos érdeklődés újra az áldozatok felé. Az emberi jogok újbóli előtérbe kerülése, az egyének és a civil társadalom tényezőinek a védelme azt eredményezte, hogy az elkövető felkutatásán és megbüntetésén túl a viktimizáció, vagyis a sértetté válás elkerülése, illetőleg a következmények enyhítése kapott hangsúlyt. Akkor is, ha bármi miatt a tettes ismeretlen vagy büntethetetlen maradt.

[4] A XX. század második felében a biztonság is felértékelődött. Ulrich Beck kockázat-társadalomként írta le^[3] azokat a viszonyokat, amelyekben az embereket fenyegető veszélyek, illetőleg a velük szembeni fellépés lehetőségei válnak központi problémákká. Ezzel függ össze az a módosulás, ami a megelőzést és a veszélyek elhárítását érinti. Egyszerűen fogalmazva: a tényleges fenyegetések elhárítása esetenként a jogépség megóvását is meghaladó szükségletté válik. Ilyen körülmények között a valóságosan bekövetkezett sérelmek feltárása és azok lehetőség szerinti orvoslása fontosabb, mint a hivatalos statisztika számainak elemzése.

3. A látens bűnözés mérése

[5] A kriminalitásról egyéni és társadalmi szinten kialakuló képünk formálásában számtalan objektív és szubjektív tényező fejt ki egyidejűleg hatását. A társadalmi szinten kialakuló bűnözési kép egyik forrása a *bűnügyi statisztika*, amelyből az ismertté vált bűnözésről tájékozódhatunk. A valóság bemutatásához azonban szükség van azoknak a társadalomra veszélyes magatartásoknak a megismerésére is, amelyek nem tükröződnek a hivatalos összegzésekben. Az ismertté vált bűnözést lehet mérni, az össz-bűnözés terjedelmére azonban csak következtetni tudunk.

[6] Az ismertté vált bűnözésnek az egészhez való viszonyát a tengerben úszó jéghegyhez szokás hasonlítani, amelynél a víz alatti részhez (az ismeretlenül maradt bűnözéshez) csak becslési eljárásokkal tudunk közelebb jutni. Ezen becslési módszerek legismertebbike az úgynevezett *látens (rejtett) bűnözés vizsgálati módszere*.

[7] A rejtett bűnözést alapvetően három eljárással ismerhetjük meg: a) kísérlet; b) részt vevő megfigyelés; c) megkérdezés.

[8] *Kísérlet*: „egy folyamat szándékos és tervszerű kiváltása.”^[4] A bűnügyi tudományokban viszonylag ritkábban alkalmazzák, ennek elsősorban etikai okai vannak. Előnye, hogy az ellenőrzött körülmények között végrehajtott magatartás-kontroll az adott körben pontos adatokat szolgáltat a kutatóknak. A rejtett bűnözés vizsgálata körében végzett kísérlet értékes tudást nyújthat például arról, hogy milyen megfontolások vezérlik az embereket akkor, amikor a velük szemben elkövetett bűncselekménynek a hatóságok tudomására hozataláról döntenek.^[5] A kísérletnek két fajtája ismert: az egyik a laboratóriumi, amikor mesterségesen létrehozott körülmények között figyelik az embereket, a másik pedig a gyakorlati, ennek során a valóság (például a rendőri jelenlét vagy eljárás) elemeit változtatják meg annak érdekében, hogy adatokat kapjanak az emberek reakálásáról.

[9] *Részt vevő megfigyelés*: személyek viselkedésének természetes környezetükben való tanulmányozása objektív megfigyelő által^[6] úgyszintén nem túl gyakran alkalmazott megoldás. Alkalmas lehet azonban arra, hogy feltárja egyes csoportok kriminológiai szempontból fontos szokásait, életvitelét. Így a bűnözés valóságának megismerése mellett a megelőzéshez, a szükséges

változtatások kidolgozásához is hozzájárulhat. Jó példa erre Edward Preble és John Casey heroinfüggők körében végzett munkája,^[7] majd annak alapján egy drogellenes program javaslatának elkészítése.^[8]

[10] *Megkérdezés:* kérdőív segítségével szóban (interjú) vagy írásban (önfelmérő megkérdezés) kérdéseket tesznek fel a témával kapcsolatban, a reprezentatív módon összeválogatott lakossági mintának.^[9]

[11] A látens bűnözési vizsgálatok döntő többsége megkérdezés, melyet a számba jöhető kör jellegzetességei alapján három kategóriába szokás sorolni: a) tettesmegkérdezés; b) áldozatmegkérdezés; c) informátormegkérdezés.

[12] *Ad a)* A módszer rövid lényege, hogy a válaszadóktól az iránt érdeklődnek, hogy követett-e már el valamilyen (legtöbbször konkrétan meghatározott) jogsértést. A kérdés kényes szituatív természete miatt általában megfelelően felkészített népességcsoportnál (például joghallgatók) kerül alkalmazásra.

[13] *Ad b)* A leggyakrabban használt, úgynevezett áldozati megkérdezéseknél a kísérleti személyek az őket ért jogsértésekről számolnak be. Ez a módszer tudja többek között legezektább módon tisztázni a közvetlen érintettségből fakadóan a feljelentések elmaradásának okait, valamint a bűnözés viktimológiai vonatkozásait.

[14] *Ad c)* A megkérdezett arra ad felvilágosítást, hogy az általa ismert személyek követtek-e el büntetendő cselekedetet, vagy váltak-e annak áldozatává. Bár ezen az úton szereshető mennyiségileg a legtöbb értesülés, azonban ezek megbízhatósága – a két előző módszerhez képest – a legkisebb.

4. A rejtve maradás okai

[15] Természetes, hogy a bűncselekmények áldozatai a hatóságokhoz fordulnak, hiszen a modern állam kialakulása óta a sérelmek orvoslása közhatalmi feladat. Az emberek védelmet várnak a rendőrségtől és az egész büntető igazságszolgáltatási rendszertől, emellett a jogi és erkölcsi elégtétel igénylése is természetes, ez pedig szintén az állam közreműködését feltételezi. Akit anyagi kár ért, az általában akkor számíthat megtérülésre, ha dokumentumokat szerez a hivatalos szervektől az ügyintézés érdekében. Mégis igen sok olyan bűncselekmény történik, amelyekről a bűnüldözési apparátus nem szerez tudomást.

4.1. Áldozat nélküli bűncselekmények

[16] A bűnös törvényszegések egy részében nehéz, vagy akár lehetetlen azonosítani a sértettet.

A magyar büntetőjog abban az értelemben elfogadja a sértett nélküli bűncselekmények létezését, hogy az áldozatot megillető jogállást, így a pótmagánvád benyújtásának a lehetőségét is megtagadja akkor, ha a cselekmény a jogalkotó értékelése szerint nem elsősorban egy személy, hanem valami más, például valamely jogilag védett érték ellen irányul. A Kúria például kimondta, hogy hamis vád esetén sérelem az igazságszolgáltatás elvárható tevékenységét és az ártatlanság vélelmét éri, a valótlannal megvádolt személy csupán „elkövetési tárgy, passzív alany” de büntetőjogi értelemben nem sértett.^[10]

[17] Tény, hogy emberek szenvedik el a támadásokat, közvetlenül azonban nem mindig van olyan személy, akitől elvárható a feljelentés megtétele. Közismert példa a vesztegetés, ahol minden résztvevő nyerhet valamit, tehát közös érdek a történetek titokban tartása. Számos ilyen deliktum van (kábitószer-kereskedés, vérfertőzés stb.). Mivel az ilyen magatartást általában minden (tipikusan: mindkét) fél tudatosan tanúsítja, és saját elhatározásából sérti meg az előírásokat, valójában – és ez a dolog lényege – nem beszélhetünk arról, hogy az egyik a másikat a saját áldozatává teszi: viktimizálja.^[11]

[18] Ezért logikus, hogy az ilyen ügyekben csak rendkívül ritkán történik feljelentés. A bűnüldöző

hatóságok feladata, hogy ezek a társadalomra veszélyes magatartások ne maradjanak büntetlenül. A korrupciós cselekmények – illetőleg az ilyen magatartásra hajlamos személyek – megismerését szolgálják a megbízhatósági vizsgálatok, vagyis olyan laboratóriumi kísérletek, amelyek során kísértésnek teszik ki a lehetséges elkövetőket. A részt vevő megfigyelésre pedig példa a fedett nyomozó alkalmazása. Az ilyen szerepet játszó rendőr beépül a bűnöző csoportba úgy, hogy akár egyes deliktumok elkövetésében is közreműködik. A cél természetesen mindig a kriminális magatartások megelőzése, illetőleg azok leleplezése.

4.2. Azonosítható sértettek feljelentéseinek elmaradása

[19] A feljelentés igen sok esetben akkor sem történik meg, ha a sértetti és áldozati szerepek egyértelműek. Az okok szerteágazóak. Az Egyesült Államokban 2006 és 2010 között a ténylegesen – legalábbis tudományos becslések alapján – elkövetett erőszakos bűncselekmények több mint felét: 52%-át nem jelezték a hatóságoknak, ami 3 382 200 deliktum rejtve maradását eredményezte. Az okok, illetőleg célok közül a megkérdezettek 13%-a a feljelentés következményeinek elkerülését jelölte meg akár saját magára, akár az elkövetőre nézve. A válaszadók 16%-a vélte úgy, hogy a rendőrség úgysem tenne (mert nem tudna vagy nem akarna tenni) semmit, tehát felesleges a feljelentés. Az áldozatok 18%-a nem tekintette fontosnak a történeteket. 34%-uk nem a formális igazságszolgáltatás keretei között, hanem magánúton rendezte a konfliktust. A többiek különböző egyéb körülményeket jelöltek meg, illetőleg több okot is felsoroltak.^[12] A vagyoni elleni kriminalitás esetében a feljelentési arány rosszabb, az Egyesült Államokban 2010-ben (és a megelőző évtizedben) mintegy 40%-os volt.^[13]

[20] Magyarországon egy 2004-es felmérés adatai alapján hasonló, sőt: valamivel rosszabb arányok rögzíthetők. 2002-ben a megkérdezettek 2276 bűncselekménynek váltak az áldozataivá, de csak 739-ben tettek feljelentést (32%). Elsősorban a kisebb súlyú ügyek nem jutottak el a hatóságokhoz, alig volt látencia viszont azokban az esetekben, amikor a hivatalos eljárás, illetőleg annak eredménye kellett egyes jogok gyakorlásához (például a biztosításból eredő igények érvényesítéséhez). A rendőrségbe vetett bizalom hiánya a válaszadók 43%-ában szerepelt indokként a feljelentés elmulasztására.^[14]

[21] A hatóságokkal szembeni passzivitás egyik oka, illetőleg célja az eljárás során várható hátrányok, de legalábbis kellemetlenségek elkerülése. Nyilván vannak olyanok, akik az elkövetőt féltik, nem akarnak neki rosszat, például személyes okokból.

[22] A bűnüldöző hatóságokkal szembeni passzivitás, a feljelentéstől való tartózkodás mint tömeges magatartás nem érhető meg az elsődleges és a másodlagos viktimizáció fogalmainak és hatásának elemzése nélkül. Az előbbi a bűncselekmény elszenvetésével járó közvetlen sérelmet foglalja magában, vagyis a fájdalmat, a vagyonszétvétést, de még a lelki traumát is. Az áldozat azonban igen gyakran további, immár nem közvetlenül az elkövetői magatartással összefüggő hátrányokat is megél, ezek tartoznak a másodlagos viktimizáció fogalma alá. Ilyen például a környezet megvetése (például az áldozat saját magatartásával összefüggésben, ami a kifejtettek szerint nem mindig jellemezhető erkölcsi értelemben ártatlanként), de másodlagos viktimizáció történhet a rendőrségi vagy bírósági eljárásban is, amikor fel kell idézni az esetet, akár a nyilvánosság előtt is.^[15] Emberileg érthető, ha az egyébként is meggyötört áldozat nem óhajt szembesülni támadójával, de még az is, ha csak egyszerűen szégyelli a történeteket. A jog méltányolja ezeket a megfontolásokat. Szexuális kényszerítés, szexuális erőszak és szeméremszétség esetében – a súlyosabban minősülő magatartásokat leszámítva – például akkor is csak a sértett magánindítványa alapján lehet eljárni, ha a feljelentést más tette, vagy a deliktum hivatalból jutott a hatóság tudomására.

[23] Az áldozatok igen nagy arányban (34%) azért kerülnek a büntető igazságszolgáltatást, mert saját maguk rendezik, vagy legalábbis próbálják rendezni a bűncselekmény elszenvetésé miatti konfliktust. Ez önmagában nem jogellenes, hiszen általános feljelentési kötelezettség nincs, másrészt a sérelem alapvetően a támadó és az áldozat kapcsolatában következett be. Igen gyakran

olyan emberekről van szó, akik ismerik egymást, és esetleg még hosszú ideig kell valamilyen módon együtt élniük. Az egymáshoz való viszony tisztázása tehát még akkor is szükséges lehet, ha egyébként a büntető igazságszolgáltatás teszi a dolgát az ügyben. Ugyanakkor fennáll a veszélye annak, hogy a cselekmény egyébként társadalmilag kívánatos értékelése, esetleg az igazságos büntetés elmarad.^[16] Jó megoldás erre a közvetítői eljárás, ami a büntetőeljárás keretei között teszi lehetővé a konfliktus felek közötti rendezését, de szükség esetén a folyamat visszatér a közhatalmi kezelés keretei közé.

[24] A bűnös magatartásokkal kapcsolatos, a hivatalos eljárásokat megkerülő magatartási forma a vigilantizmus. A jelenség különböző megnyilvánulásokban végigkísérte a történelmet, számos formában ma is jelen van. Gyakorlatilag arról van szó, hogy a helyi közösség – de még gyakrabban annak csupán egyes csoportjai – maguk állapítják meg valamely büntett elkövetését, megkeresik az elkövetőt, és jó esetben átadják őt a hatóságoknak. Előfordul azonban, hogy azonnal ítéleznek, sőt: végre is hajtják az ítéletet, pl. lincselés formájában. Kétségtelen tény, hogy előfordulhat olyan helyzet, amelyben az állam vagy a helyi hatalom arra rendelt szervei képtelenek a bűnüldözés feladatainak eleget tenni (például azért, mert az igazgatástól távoli településen nincsenek is jelen), a vigilantizmus tehát nem feltétlenül és minden körülmények között elítélendő.^[17] Az viszont bizonyos, hogy egy konszolidált alkotmányos rendszerben alapvetően elutasítandó.

4.3. Szelekció

[25] Magyarországon a bűnüldöző hatóságok hivatalból – tehát nem csupán feljelentésre – kötelesek megindítani a nyomozást, ha valamilyen bűncselekmény gyanúja jut a tudomásukra. Akkor is intézkedniük kell, ha a gyanú még nem megalapozott. Ennek ellenére nálunk is létezik az ügyek közötti válogatás célszerűségi szempontok szerint. Az esetek egy részében a felelős szervek vagy azok tagjai tisztában vannak azzal, hogy bűncselekmény történhetett, az ügy mégsem kerül be a hivatalos statisztikába. Előfordul, hogy elküldik a feljelentőt, de az is, hogy az egyéb módon – például a sajtóból – megismert adatok ellenére nem tesznek semmit.

[26] Valójában nem a rendőrségnek és más bűnüldöző hatóságoknak a szelektív magatartása jelenti a legnagyobb problémát, hanem annak az elvi alapjai és gyakorlati következményei. A kérdésre vonatkozó kutatások nem igazolták azt a feltételezést, hogy az elvileg teljes körre kiterjedő felderítési és nyomozási kötelezettség, valamint a szűk kapacitások közötti feszültséget valójában az alkotmányos és egyéb elfogadott jogpolitikai követelmények értelemeszerű alkalmazásával hidalják át.^[18] Ennek megfelelően nyilvánvalóan a társadalmi veszélyesség foka, a negatív jelenségek elszaporodottsága és hasonló szempontok alapján kellene rangsorolni az eljárások előkészítésére és megindítására irányuló munka egyes területeit.

5. A látens bűnözési vizsgálatok legfontosabb eredményei

[27] A rejtett bűnözés kérdéseivel kapcsolatos kutatások több olyan tényre és összefüggésre ráirányították a figyelmet, amelyek egyrészt a kriminalitással kapcsolatos ismeretek körét és mélységét növelték, másrészt segítséget nyújtanak a megelőzéshez és az eredményesebb felderítéshez is. E tudás birtokában javítani lehet a bűnüldöző szervek kapacitásának kihasználását, a felelős hatóságok együttműködését. A társadalomnak „bűnözőkre” és „nem bűnözőkre” való felosztása hibás, mert az első ízben bíróság elé került tettesek (különösen kisebb súlyú vagy közlekedési ügyek esetében) gyakran arra hivatkoznak, hogy viselkedésük a környezetükben nem számít kivételnek. Az áldozatok közül sokan maguk is tanúsítottak büntetőjogilag tiltott magatartást.

6. JEGYZETEK

- [1] Hans-Dieter SCHWIND: *Kriminologie und Kriminalpolitik: Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen*, Heidelberg, C. F. Müller, 2016, 41.
- [2] KORINEK László: *Bűnözési elméletek*, Budapest, Duna Palota és Kiadó, 2006, 234–235.
- [3] Ulrich BECK: *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*, Budapest, Századvég, 2003.
- [4] Werner TRAXEL: *Grundlagen und Methoden der Psychologie*, Bern, Huber, 1974, 80.
- [5] Heike GOUDRIAAN – Paul NIEUWBEERTA: „Contextual Determinants of Juveniles’ Willingness to Report Crime” *Journal of Experimental Criminology* 2007/2, 89–111.
- [6] Jürgen FRIEDRICHS: *Methoden empirischer Sozialforschung*, Hamburg, Rowohlt, 1973, 288.
- [7] Edward PREBLE – John CASEY: „Taking Care of Business: The Heroin User’s Life on the Streets” *International Journal of the Addictions* 1969/1, 1–24.
- [8] Edward PREBLE – Thomas MILLER: „Methadone, Wine, and Welfare” in Robert S. WEPPNER (szerk.): *Street Ethnography: Selected Studies of Crime and Drug use in Natural Settings*, Beverly Hills, Sage, 1977, 229–248.; Danny L. JORGENSEN: *Participant Observation: A Methodology for Human Studies*, Newbury Park – London – New Delhi, Sage, 1989.
- [9] Dennis P. ROSENBAUM – Paul J. LAVRAKAS: „Self-Reports About Place: The Application of Survey and Interview Methods to the Study of Small Areas” in John E. ECK – David WEISBURD (szerk.): *Crime and Place. Crime Prevention Studies, Vol 4.*, Washington, The Police Executive Research Forum, 1995, 285–374.
- [10] 2301/2011. sz. büntető elvi határozat.
- [11] Edwin M. SCHUR: *Crimes without Victims: Deviant Behavior and Public Policy – Abortion, Homosexuality, Drug Addiction*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1965.
- [12] Lynn LANGTON – Marcus BERZOVSKY – Christopher KREBS – Hope SMILEY-MCDONALD: *Victimizations Not Reported to the Police 2006–2010. Special Report. National Crime Victimization Survey*, Washington, Department of Justice, 2012.
- [13] Jennifer L. TRUMAN: *National Crime Victimization Survey, Criminal Victimization, 2010*, Washington, Department of Justice, 2011.
- [14] BARABÁS Tünde: „Általános viktimológia, látencia” in IRK Ferenc (szerk.) *Áldozatok és vélemények I.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2004, 157–198.; KORINEK László: *Kriminológia I.*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010.
- [15] Hans-Joachim SCHNEIDER: „Viktimologie” in Rudolf SIEVERTS – Hans-Joachim SCHNEIDER (szerk.): *Handwörterbuch der Kriminologie, Rechtsfriedensdelikte – Zwillingsforschung*, Berlin, Walter de Gruyter, 1975, 532–607.; Uli ORTH: „Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings” *Social Justice Research*, 2002/4, 313–325.
- [16] William HUBBARD: „Civil Settlement During Rape Prosecutions” *The University of Chicago Law Review*, 1999/4, 1231–1260.
- [17] Les JOHNSTON: „What is Vigilantism?” *British Journal of Criminology*, 1996/2, 220–236.
- [18] KORINEK László: „Szelekció a rendőrségi munkában” *Belügyi Szemle Tájékoztatója* 1983/39, 29–33.; BÁRD Károly: „Legalitás és bűnüldözés” *Jogtudományi Közlöny* 1986/9, 402–409.